

**VOKAL SINVIDA TENORLAR BILAN ISHLASHDA REGISTRRLARNI
ARALASHTIRISH**

*Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti
magistranti Xabirova Nodiraxon*

Annotatsiya

Ushbu maqola yuqori registrlarda kuylovchi tenor vokalistlarning ijro texnikasi, amaliyoti va aralash registrlarda kuylash imkoniyati xususida boradi.

Аннотация

В данной статье рассматривается техника исполнения и практика пения тенор-вокалистов в верхних регистрах, а также возможности пения в смешанных регистрах.

Annotation

This article focuses on the performance technique and practice of tenor vocalists singing in the upper registers and the possibility of singing in mixed registers.

Kalit soʻzlar: *opera, kastrat, tenor, falset, gavda registry, bosh registri*

XVI-XVII asrlarda Italiyada paydo boʻlgan opera, deyarli birinchi oʻn yilliklardan boshlab, ijrochilar oldiga juda koʻp vazifalarni qoʻydi, ularni darhol hal qilish mumkin emas edi. Ularni amaliy ravishda amalga oshirish uchun opera san'ati katta sintetik janr sifatida ma'lum shakllarni qabul qilib, bizga deyarli mukammal tarzda yetib borgunga qadar koʻp yillar va hatto asrlar kerak boʻldi. Biroq, bugungi kunda ham kurslar jiddiy tugamagan.

Venetsiya knyazlari Bardi akademiyasida (saroyida) G. Kachchini va K. Monteverdi tomonidan yozilgan ilk operalar musiqiy ma'noda ham, vokal ma'noda ham oʻz davrining xususiyatlarini oʻzida mujassam etgan. Aktyorlarning vokal partiyalari rechitativ xarakterga ega boʻlib, diapazonda koʻkrak registridan (erkak ovozlari) tashqariga chiqmadi. Dastlabki operalarning syujetlari ertak va mifologik xususiyatga ega edi.

Yorqin musiqiy xususiyatlar va keskin syujet toʻqnashuvlarining yoʻqligi musiqachilar uchun juda yuqori notalarni ijro etish vazifalarini qoʻymadi-ya'ni ularning birinchi registridan tashqariga chiqish. Shuni qoʻshimcha qilish kerakki, oʻsha paytda ovozlarning tasnifi juda noaniq edi va roʻyxatga olish tuzilishi vokal metodologiyasida uzoq vaqt davomida "oq nuqta" boʻlib qoldi (Manuel Garsiya asarlari paydo boʻlgunga qadar).

XVII asrning oxiriga kelib opera sahnasida XIX asrgacha hukmronlik qilgan kastrat qoʻshiqchilari paydo boʻldi, XVII asrda rivojlangan patetik adajio uslubi esa toʻliq yoki deyarli butunlay yoʻqoldi.

Tenor operada xizmatkorlar va cho‘ponlarning partiyalari tomonidan kuylangan. XIX asrning boshlarida butunlay parchalanib ketgan opera uslubi qayta paydo bo‘ldi – seriya, (garchi Rossini hali ham opera yozgan bo‘lsa-da-seriya, masalan, "Semiramis", bu yerda Arzachi partiyasini kastrat-Viola kuylagan).

Kastrat qo‘shiqchilik ijrochiligining pasaya boshlashi italiyalik kompozitor Dominiko Chimaroza ijodidagi "Yashirin nikoh" operasining premyerasidan hisoblanishi kerak, unda jentlmen Paolino partiyasini tenor, aniqrog‘i tenorino (Mario) kuylagan. U diapazonning yuqori qismini falset¹ da kuylagan (M. Garsiya usuli bo‘yicha)

1803 yilda Parijda "Parij konservatoriyasining usuli" nashr etildi, unda ovozlarning tasnifi va registrlarga bo‘linishi zamonaviylarnikiga o‘xshardi. Ammo 1825 yildan boshlab, italyan tenorlari falset tovushi bilan diapazonning yuqori tovushlarini shakllantirish usulidan voz kechishdi va aralash tovushdan foydalanishni boshladilar, garchi u hali to‘liq boy xususiyatga ega bo‘lmasa ham.

Vokal san'atining o‘ziga xos "Kolumb"i (kashfiyotchisi) bor - Gilbert Lui Dyupre (1806-1896), fransuz tenori, undan barcha erkak ovozlari, xususan, tenorlarda "yopiq" registrdan foydalanishni ko‘rib chiqish odat tusiga kiradi. Dyupre aralash ovozning barcha imkoniyatlaridan foydalanadi va ko‘krak qafasidagi tovushning yorqin aralashmasini yuqori tenor "do" tovushiga olib keladi. Aralash ovoz shakllanishining bu kashfiyoti musiqaning tabiati, xonaning kattaligi va orkestr tarkibi bilan bog‘liq bir qator sabablarga ko‘ra yuzaga keldi. Dyupre 1825 yilda G. Rossining (Almaviva) "Sevilya sartaroshi" operasida debyut qildi. Ovozda kamchiliklarini bilib, 1828 yildan ikki marta Italiyaga vokal mahoratini o‘rganish uchun boradi. 1830 yilda u Qirollik operasida Boydieuning "Oq xonim" asarida qo‘shiq kuyladi, birorta ham yuqori notani urmasdan, fiaskoga uchraganidan so‘ng, u yana Italiyaga qaytib keldi va u yerda 1836 yilgacha qoldi.

Qaytib, u G. Rossining "Uilyam Tell" operasida Arnold roliga debyutini katta muvaffaqiyat bilan amalga oshirdi. O‘sha davrning estetik didi hali opera sahnasidan tenorlarning "qoplangan" registrini idrok etishga tayyor emas edi. Shunday qilib, "Uilyam Tell"da Dyupreni eshitgan V.Gyugo "...Men bu Melpomene haykali janob Dyuprening xunuk faryodidan hali tomdan qanday tushmaganini bilmayman", deb yozgan.

Har qanday tenor, o‘lchovni yuqoriga ko‘tarib, diapazonning ma'lum bir qismida (halqum darajasida) noqulaylik hissi paydo bo‘lishini tasdiqlaydi. Va agar siz xuddi shunday uslubni saqlasangiz, yuqori tovushlarda bu ovozingizning yuqori chegarasiga erisha olmaslikka olib keladi. Bu esa erkak ovozlari uchun yangi imkoniyatlar: ochiq aralash yopiq ovozli tovushni hosil qildi. Bugungi kunda aralashtirish butun diapazonni

¹ Falset – italyanchadan tarjima qilinganda yashirin ovoz ma’nosini bildiradi.

tekislash va to‘liq tovushli yuqori notalarni olish uchun ishlatiladigan zarur usullardan biridir.

O‘qituvchining tenorning registr tuzilmasi bo‘yicha qarashlariga qarab, har bir kishi registrlar va ularning amaliy moslashuvi haqida o‘z nuqtai nazariga ega. "Qo‘shiq ovozinin reyestri deganda bitta fiziologik mexanizm tomonidan ishlab chiqarilgan bir xil ovoqli tovushlar tushuniladi" [1:48]

"...Ovoz paychalarining laboratoriya sharoitida kuzatuvlari shuni ko‘rsatdiki, qo‘shiq aytish jarayonida ular ikki asosiy ish turiga ega: "ko‘krak rezonansi" - qattiq yopiq ligamentlar bilan tovushning shakllanishi va "bosh rezonansi" - yaqin, ochiq ligamentlar bilan kuylash. Vokal aloqalarining bunday turlari pastki ko‘krak va yuqori bosh (yoki falsetto) registrleri deb ataladi. Erkaklarda diapazon o‘rtasidan bosh registrga o‘tish ham aniq ifodalangan (ba‘zi erkak ovoqlarida ko‘krak registrdan diapazon o‘rtasiga ikkinchi o‘tish ham mavjud)". [2:37]

O‘qitilmagan qo‘shiqchilarda faqat ikkita eslatib o‘tilgan tabiiy registrler topiladi. Erkaklarda, o‘quv jarayonida, tabiiy bo‘lganlarning yana bir hosilasi yaratiladi - aralash registr. Talabalar uchun registrleri tashkil qilish katta va murakkab ishdur. O‘qituvchi registrleri o‘ziga xos xususiyatlarini aniq tushunishi va ularni maqsadli shakllantirishi kerak.

Erkak, ayol va bolalar ovoqlarining registr tuzilishi bir xil emas. Ayollar va bolalar ovoqlari tabiiy ravishda aralash registrga ega, lekin erkaklarda bunday emas. Shuning uchun hamma ayol o‘qituvchilar mushaklarning erkaklarda qanday ishlashini tushunishmaydi va dars berishda muvaffaqiyatsiz bo‘lishi mumkin.

Kuylashda registrleri bir qator belgilarga ko‘ra baholash mumkin: quloq, tovushning tabiati (akustik belgi), qo‘shiqchining sub'ektiv hissiyotlari, tananing turli qismlarida tebranishi bo‘yicha.

Registrleri o‘zgartirishda eng katta yukni vokal aloqalar (qatlamlar) oladi. Turli registrlarda ular boshqacha ishlaydi, boshqacha yopiladi, mushaklarning kuchlanishini manevr qilish qobiliyatiga ega va ovoqli apparatlarning ishlash mexanizmini o‘zboshimchalik bilan o‘zgartiradi (moslashadi).

Qo‘shiq ovozi diapazonining tovush tebranishining pastki qismida hosil bo‘ladi, ya‘ni. ko‘krak registrda. Ushbu registrda tovush mahkam yopiq, qalinlashgan ligamentlar bilan hosil bo‘ladi (glottis butun uzunligi bo‘ylab yopiladi). Akkordlar butun qalinligi bo‘ylab to‘liq tebranadi, bir butun sifatida ishlaydi, bu esa tovushni past ohanglar bilan boyitadi, unga katta kuch beradi, lekin kamroq parvoz qiladi. Ovoz kuch va tembr nuanslarini o‘zgartirishga qodir. Ko‘krak tovushi bilan halqumi yopish va ochishda kuchlanish kuchayadi va ligamentlarning kuchlanishi pasayadi. Ko‘krak tovushi tovush paychalarining doimiy uzunligi bilan paydo bo‘ladi. Halqum past holatda joylashgan. Bosh registrda tovush tovush paychalarining yaqin, lekin yopiq bo‘lmaganida hosil bo‘ladi. Diametrda ular bir-biriga qaragan ikkita qush

tumshug'ining ko'rinishiga ega. Bog'lamlar o'rtasida havo doimiy ravishda chiqib ketadigan bo'shliq mavjud. Ligamentlar faqat chekkalarda tebranadi (ular "nozik" rejimda yopiladi) va umuman ishlamaydi. Yoriq to'liq yopilmaganligi sababli ovoz tembrida zaifroq, kuchsizroq va ozgina moslashuvchanlikka ega, lekin baland ohanglar tufayli u yaxshi parvoz qiladi. Bosh tovushi eshitilganda, ligamentlarning kuchlanishi kuchayadi, ularning kuchlanishi pasayadi.

Ovoz oshgani sayin glottisning ochiq qismi kamayadi va tovush qanchalik baland bo'lsa, u shunchalik kichik bo'ladi.

Qo'shiqchi uchun asosiy narsa butun diapazondagi tovushning tengligi. Hatto ovoz – ikki oktavada tembr rangini o'zgartirmaydigan ovoz rangda bir xil.

O'qimagan qo'shiqchilarning ovozi bir xil emas-kuch va tembrda. O'tish notalaridagi erkak ovozlari biroz qiyinchiliklarga duch kela boshlaydi; keskinlik, tovushni ko'paytirishning noqulayligi, og'riq seziladi, ular endi yuqori notalarni kuylamaydilar, balki baqirishadi. Bunday qo'shiqchilarda ligamentlar "qalin" rejimda yopiladi. Ovoz qanchalik baland bo'lsa, ular shunchalik ko'p tortiladi, nihoyat, diapazonning yuqori qismida, o'tish notalarida, vokal kordlari endi cho'zilmaydigan payt keladi. Muammo bor-bundan keyin nima qilish kerak? Ularning vokal kordlari "qalin" yopilishdan to'satdan" ingichka " yopilishga sakrab, falsettoga o'tadi. Buning oldini olish uchun siz ovozli qurilmaning ishini o'zgartirishingiz kerak.

Aralash registr. Ba'zan uni markaz, "aralash" yoki "vosita" deb atashadi, ammo "aralash" va "vosita" tushunchalari har xil. "Mixt" tushunchasiga (lat. Mikst-aralash) o'tish (aralash) registridagi vokal kordlarining ish rejimini (tebranishlarini) o'zgartirishni o'z ichiga oladi, ya'ni aralash tovush turiga qarab ligamentlarning ishlashi.

Medium (lat. O'rta-o'rta) - bu registrdan qat'i nazar, ovoz diapazonining o'rtasining boshqa nomi.

O'qitilgan qo'shiqchilarda vokal kordlarini "qalin" rejimdan "ingichka" rejimga o'tkazish sakrash yoki qo'pol emas, balki ularni asta-sekin toraytirish orqali amalga oshiriladi. Ularning registrleri tekislangan. Registrni tekislash ko'krak va bosh registrlerini birlashtirib, ular orasidagi chegarani sezmasdan amalga oshiriladi. Aralash registrda ovoz ohanglarga boy, tovush kuchini saqlaydi, plastik, "to'la" va chiroyli. Shuning uchun aralash registr doirasini kengaytirish kerak.

Registrleri tekislash o'qituvchining maqsadi. Bu borada ishlashda o'qituvchining maqsadi muhimdir. Yuqori registr talabalarini o'zlashtirishga shoshilmang.

Diapazonning yuqori qismi qo'shiqchining individual fazilatlariga bog'liq-musiqiylik, sezgirlik, vokal eshitish va umumiy madaniyat. Tajribali qo'shiqchi ovozning "qopqog'i" deb nomlangan unli tovushdagi deyarli sezilmaydigan o'zgarish orqali o'tish notalarida ovozning sinishidan saqlanishni biladi. Shunga ko'ra, ular

"ochiq" va "yopiq" tovushlar haqida gapirishadi. Butun diapazonda ochiq ovoz bilan kuylash mumkin emas.

"Qopqoq" - bu qo'shiq aytishning qonunlaridan biri bo'lib, u diapazonni kengaytirishga yordam beradi va ovoz yuqori pozitsiyadan siljimasligi, yorqinligini, yorqinligini yo'qotmasligi, to'liq eshitilishi, ya'ni diapazonning markazida bo'lgani kabi zarur. Ba'zi o'qituvchi-vokalistlar orasida esa burun bilan qo'shiq aytish yuqori notalarni o'zlashtirishga yordam beradi degan fikrni noto'g'ri deb hisoblash kerak.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yuqori registrlarni aniq va ifodali kuylash texnikasini albatta to'g'ri progress bilan olib bormoq zarur. Bunda albatta o'qituvchi bilan ishlash ko'nikmalarini olib borish talab qilinadi. Yuqoridagi texnikalar o'zbek tenor xonandalarini tayyorlashda ham dasturul amal bo'lib ximat qilib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Дмитриев А.Б. Основы вокальной методики. –М.,1968
2. Брызгалов И.П. Школа пения –регистры. М.,Изд-во литературы и искусства, 1987